

MAGMATSKE KAMNINE

Razširjenost magmatskih kamnin v Sloveniji

V Sloveniji so magmatske kamnine razširjene na Pohorju, v Karavankah in v ozkem pasu osrednje Sloveniji od Idrije, severno od Ljubljane, proti Celju, na Kozjanskem in Bohorju ter v okolici Grada na Goričkem.

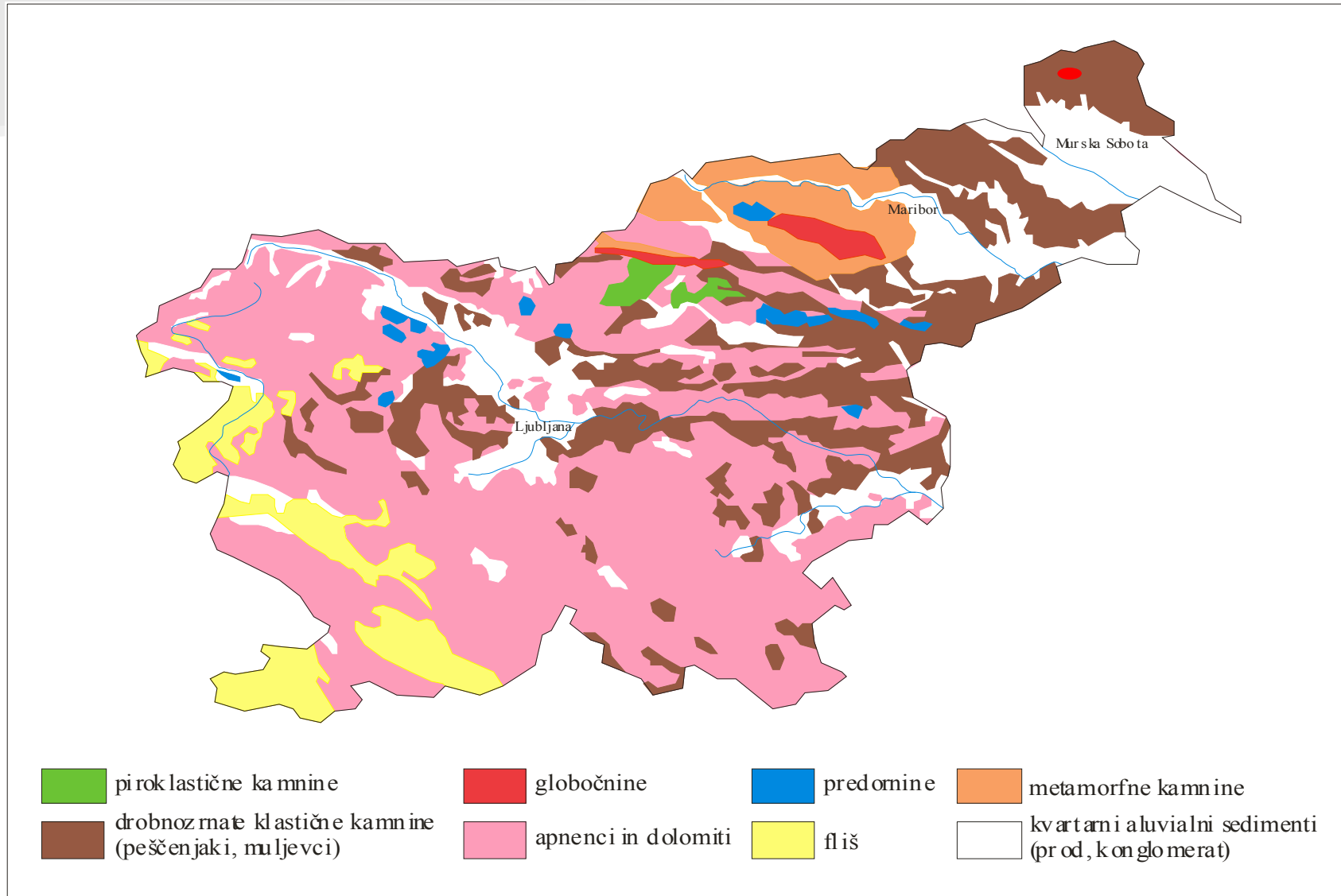
Osrednji del Pohorja tvori veliki **granodioritni** batolit, ki se je vtisnil v pohorski metamorfni masiv. V okolici Cezlaka na Pohorju nastopa še globočnina gabrske sestave – **čizlakit**. **Granodioritni masiv** se proti severozahodu nadaljuje v predornino **dacit**. Omenjene kamnine sekajo številne **pegmatitne** in **aplitne žile**. Vse kamnine so oligocenske do spodnjemiocenske starosti (20–17 milijonov let).

V Karavankah najdemo **granite, granitporfirje in sienogranite v katerih so številni vključki bazičnih kamnin (gabro) ter tonalit**. Vse kamninske različke sekajo številne **pegmatitne in aplitne žile**. Graniti in sieniti so triasne starosti (~244–216 milijonov let) in tonaliti oligocenske starosti (24–23 milijonov let).

V pasu osrednje Slovenije nastopajo v glavnem srednjetriasne (~200 milijonov let) predornine: **porfir, keratofir, diabaz in bazalt**.

V okolici Grada na Goričkem so manjša telesa pliocenskega (~4 milijone let) **peridotita**.

Poenostavljena petrografska karta Slovenije

SESTAVA MAGME

MAGMA - katerikoli delno ali popolnoma staljen naraven material

Silikatna talina s 45 - 75 ut. % SiO_2 , redko manj ali brez (karbonatiti) .

FIZIKALNE LASTNOSTI MAGME - odvisne od kemične sestave

gostota - magme z visoko vsebnostjo težkih el. (Ca, Ti, Fe,..) so gostejše od tistih z visoko vsebnostjo lahkih el. (Si, Al, Na,...)

kristalizacijski interval - temperaturno območje (več 100°C) prehoda magme iz tekočega (liquidus) v trdno (solidus) stanje. Odvisen je tako od tlaka, kot tudi od kemizma magme, ter vsebnosti lahkoehlapnih komponent (CO_2 , H_2O), ki se pri padcu p in T izdvojijo kot samostojna plinska faza. Večina magmatskih mineralov ima tališče $> 1000^\circ\text{C}$

magmatski sistem - tekoča, trdna in plinasta faza

viskoznost - odpornost proti tečenju pri diferencialnem ali strižnem tlaku
viskoznost magem je odvisna od vsebnosti SiO_2 (polimerizacija)

SESTAVA MAGME

viskoznost - odpornost proti tečenju pri diferencialnem ali strižnem tlaku
viskoznost magem je odvisna od vsebnosti SiO_2 (polimerizacija) in kationov Fe, Mg, Ca, K, Na, ki polimerizacijo zadržujejo, podoben efekt ima tudi H_2O .

KEMIJSKA SESTAVA MAGME

glavne prvine (>2ut.%):

O, Si, Al, Ti, Fe, Mn, Mg, Ca, Na, K, P
S, F, Cl

sledne prvine (< 0.1 ut.%) (ppm, ppb): vsi ostali

Vsebnost elementov in glavnih oksidov v ut. %

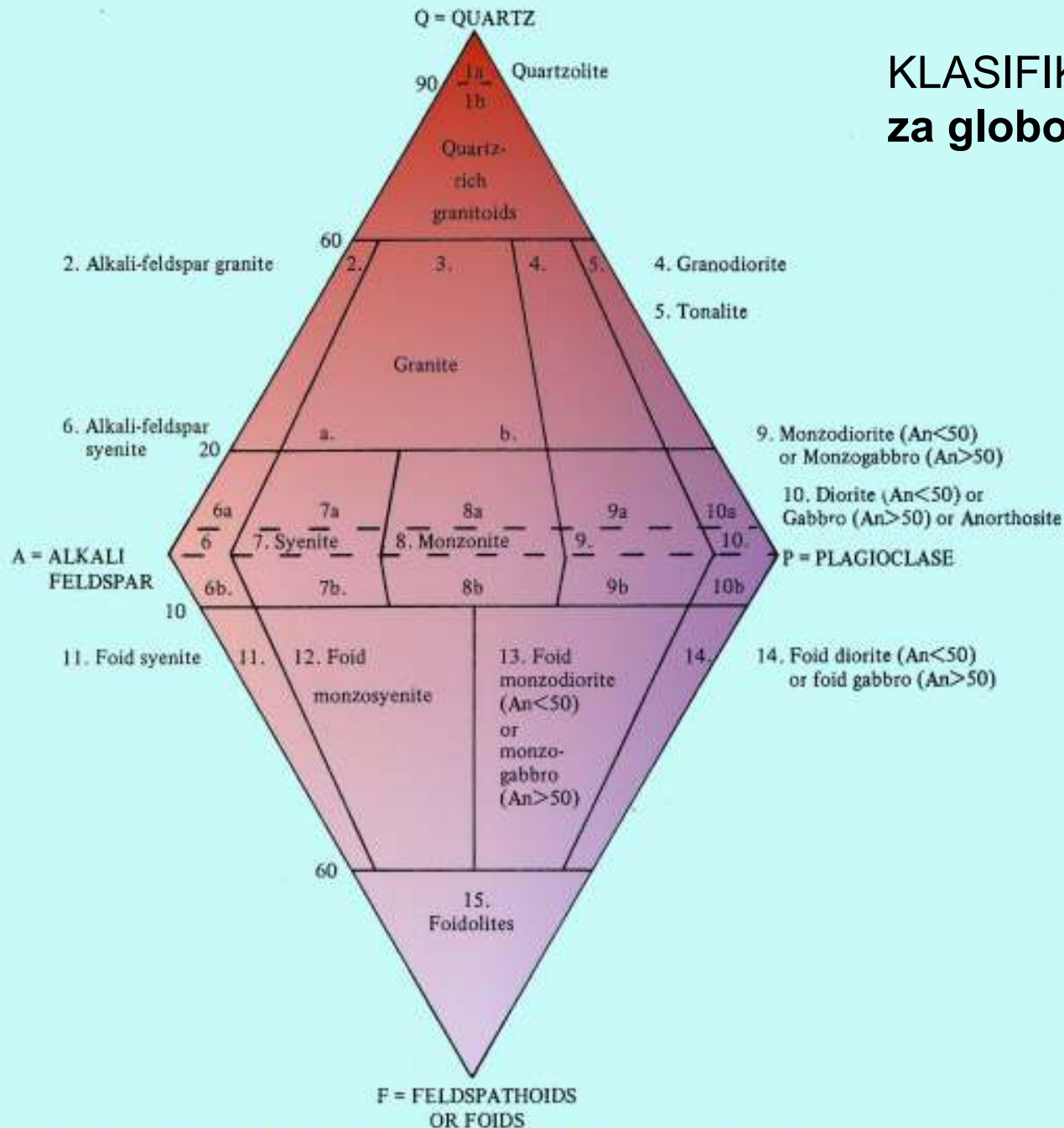
El.	Zemlja
Fe	31
O	30
Si	18
Mg	16
Ni	1.7
Ca	1.8
Al	1.4
Na	0.9

Oksid	plašč	oc. skorja	kont. skorja
SiO ₂	45.2	49.4	60.3
TiO ₂	0.71	1.4	1.0
Al ₂ O ₃	3.54	15.4	15.6
FeO	8.48	10.1	7.2
MnO	0.14	0.3	0.1
MgO	37.48	7.6	3.9
CaO	3.08	12.5	5.8
Na ₂ O	0.57	2.6	3.2
K ₂ O	0.13	0.3	2.5
P ₂ O ₅	-	0.2	0.2

Vsebnost glavnih oksidov v ut. % v kamninah

Oksid	granit	grano diorit	diorit	sienit	gabro	bazalt
SiO ₂	72	67	59	57	51	50
TiO ₂	0.3	0.5	1	1	1	2
Al ₂ O ₃	14	16	17	17	16	16
FeO	2	3	5	3	8	7
MnO	0.05	0.08	0.1	0.1	0.1	0.2
MgO	1	2	4	2	8	7
CaO	2	4	7	4	10	10
Na ₂ O	4	4	4	5	2	3
K ₂ O	4	3	2	5	1	1
P ₂ O ₅	0.1	0.2	0.3	0.3	0.2	0.3
Fe ₂ O ₃	1	1.5	2.5	3	3	4

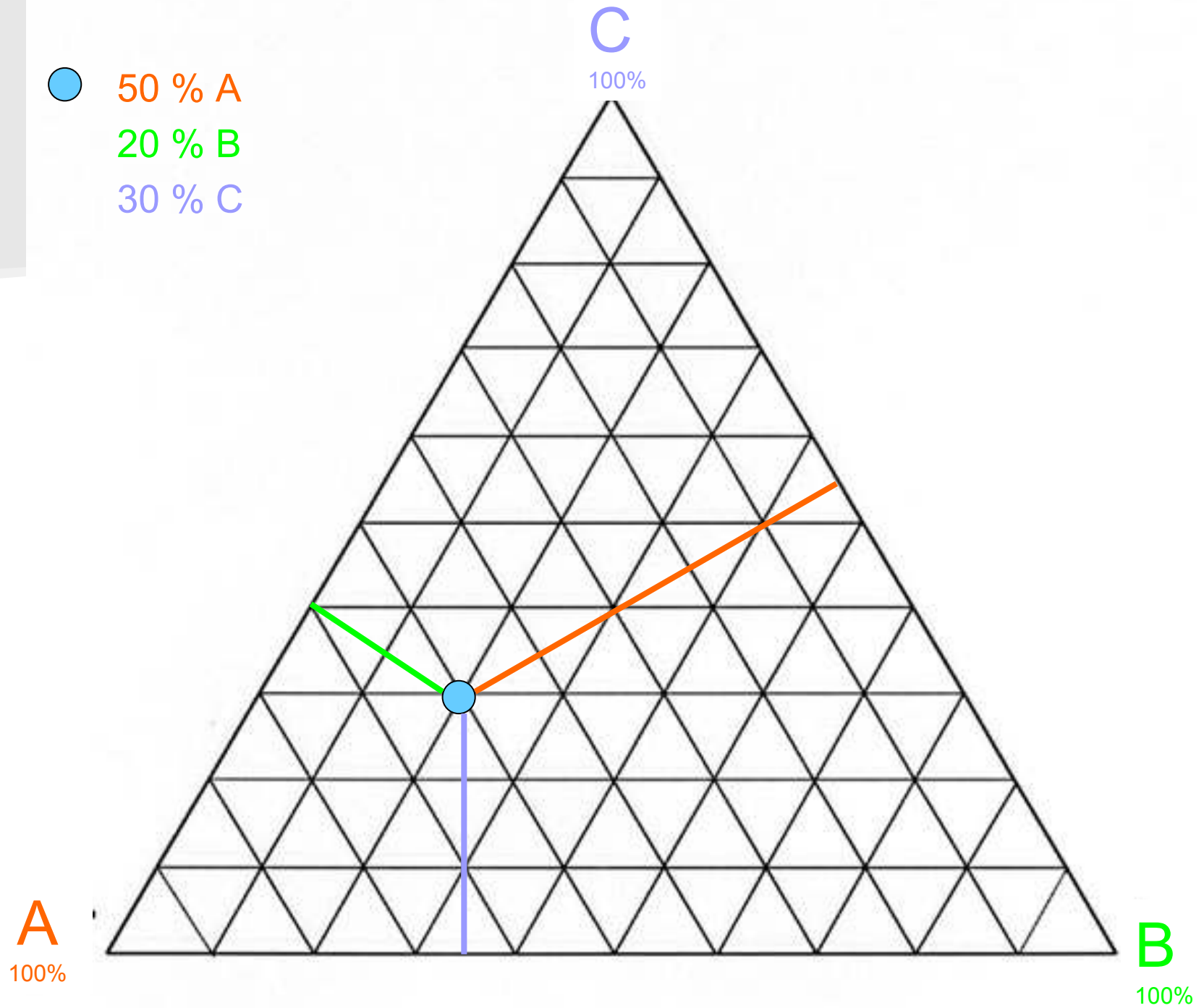
KLASIFIKACIJA STRECKEISEN za globočnine

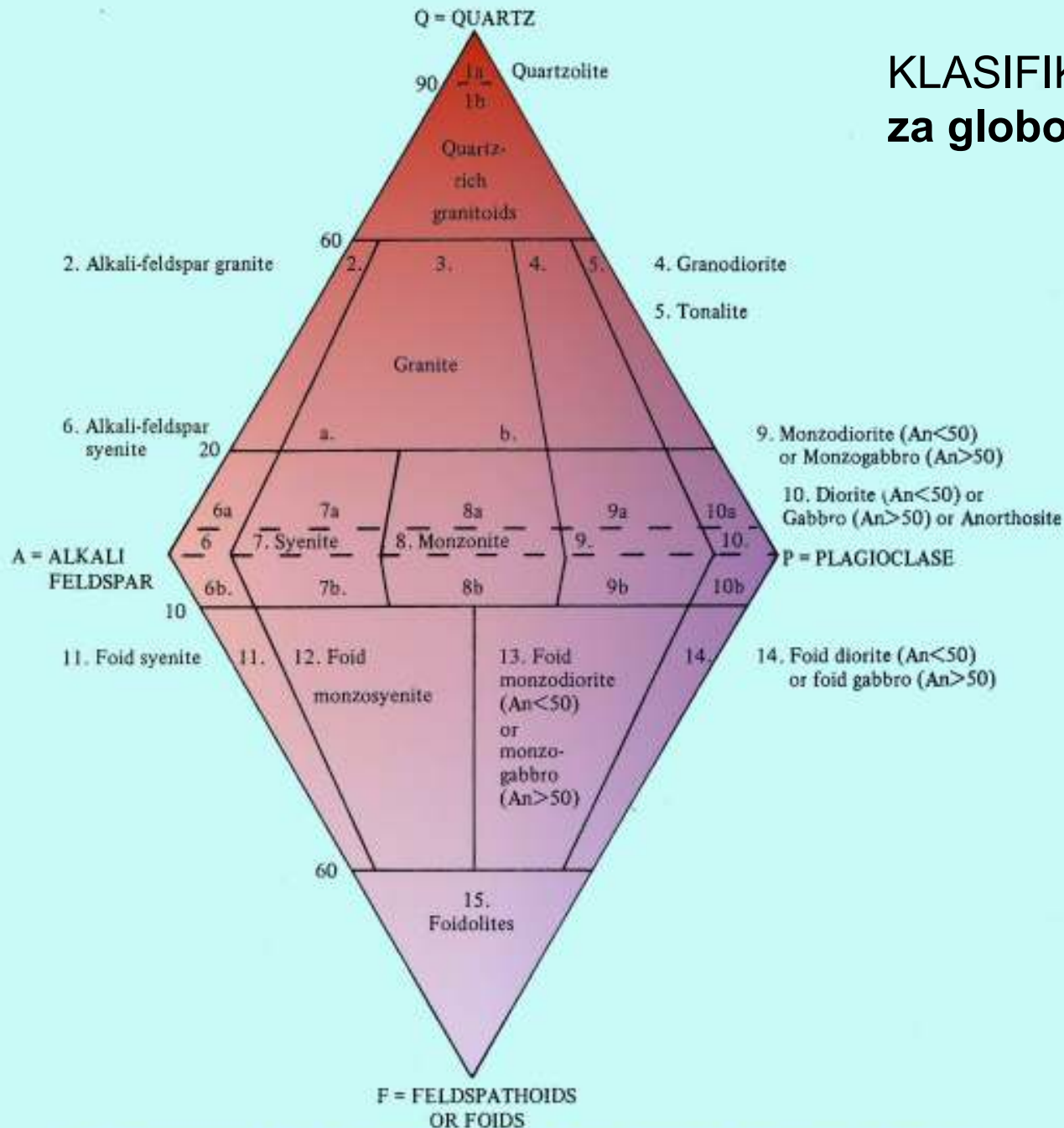
The Streckeisen general classification of plutonic rocks, with M - mafic minerals <90. (An = anorthite, Ab = albite)
Modified after Murray (1981) after Streckeisen (1974). Ian West & Tonya West (c) 2006.

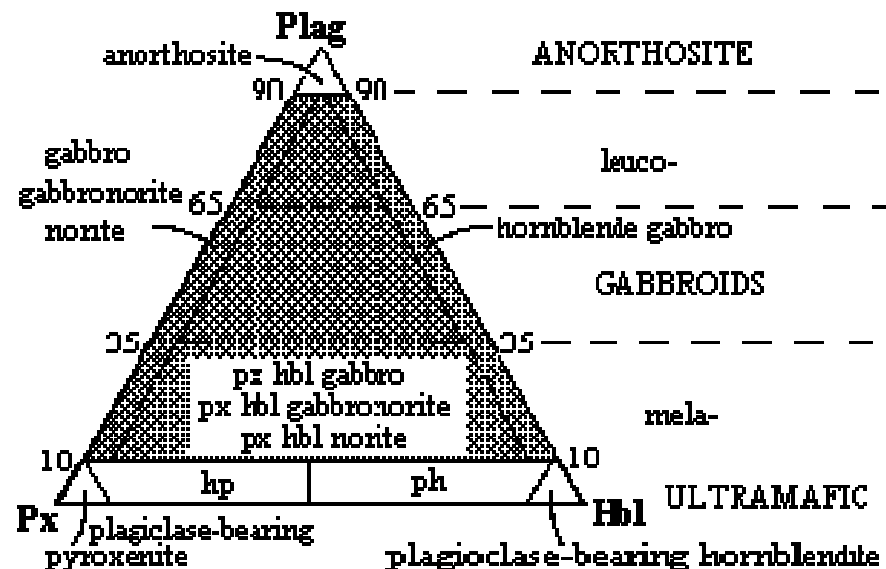
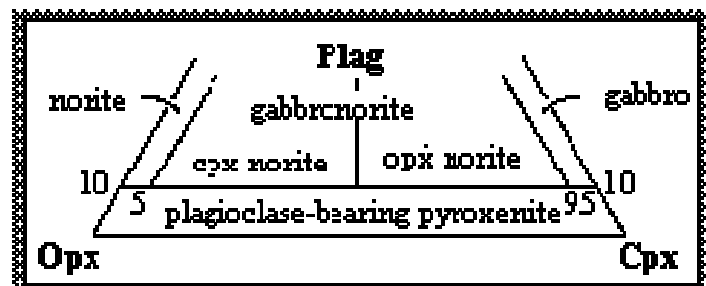
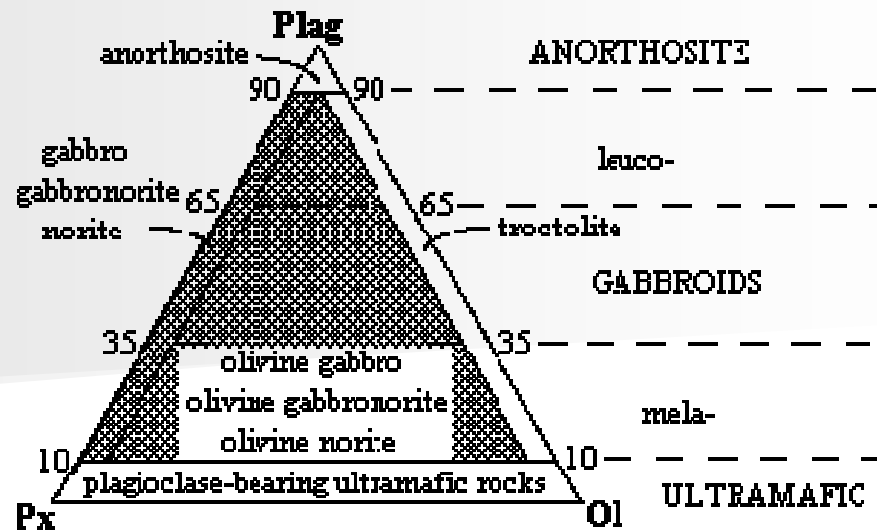
- 50 % A
- 20 % B
- 30 % C

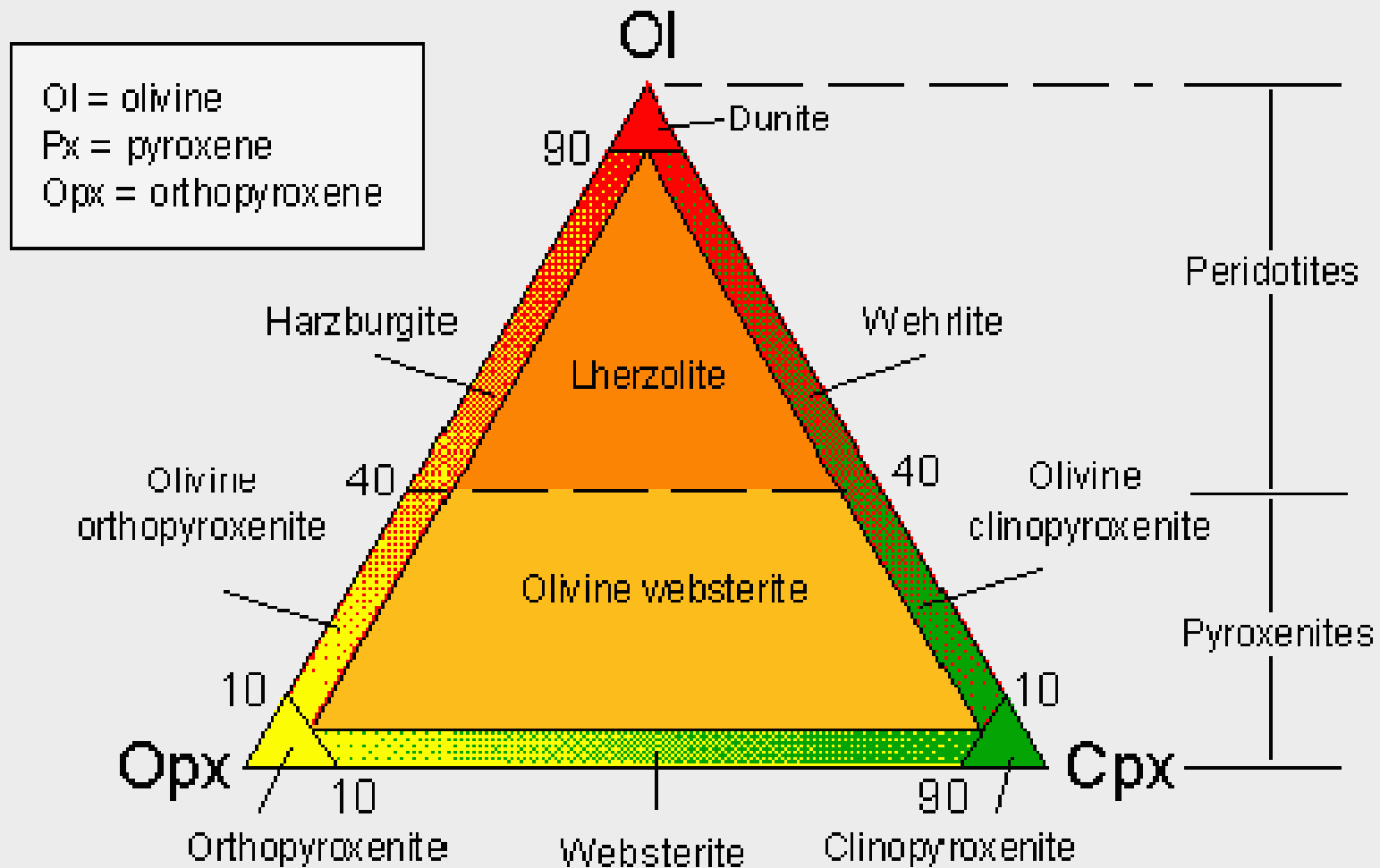
KLASIFIKACIJA STRECKEISEN za globočnine

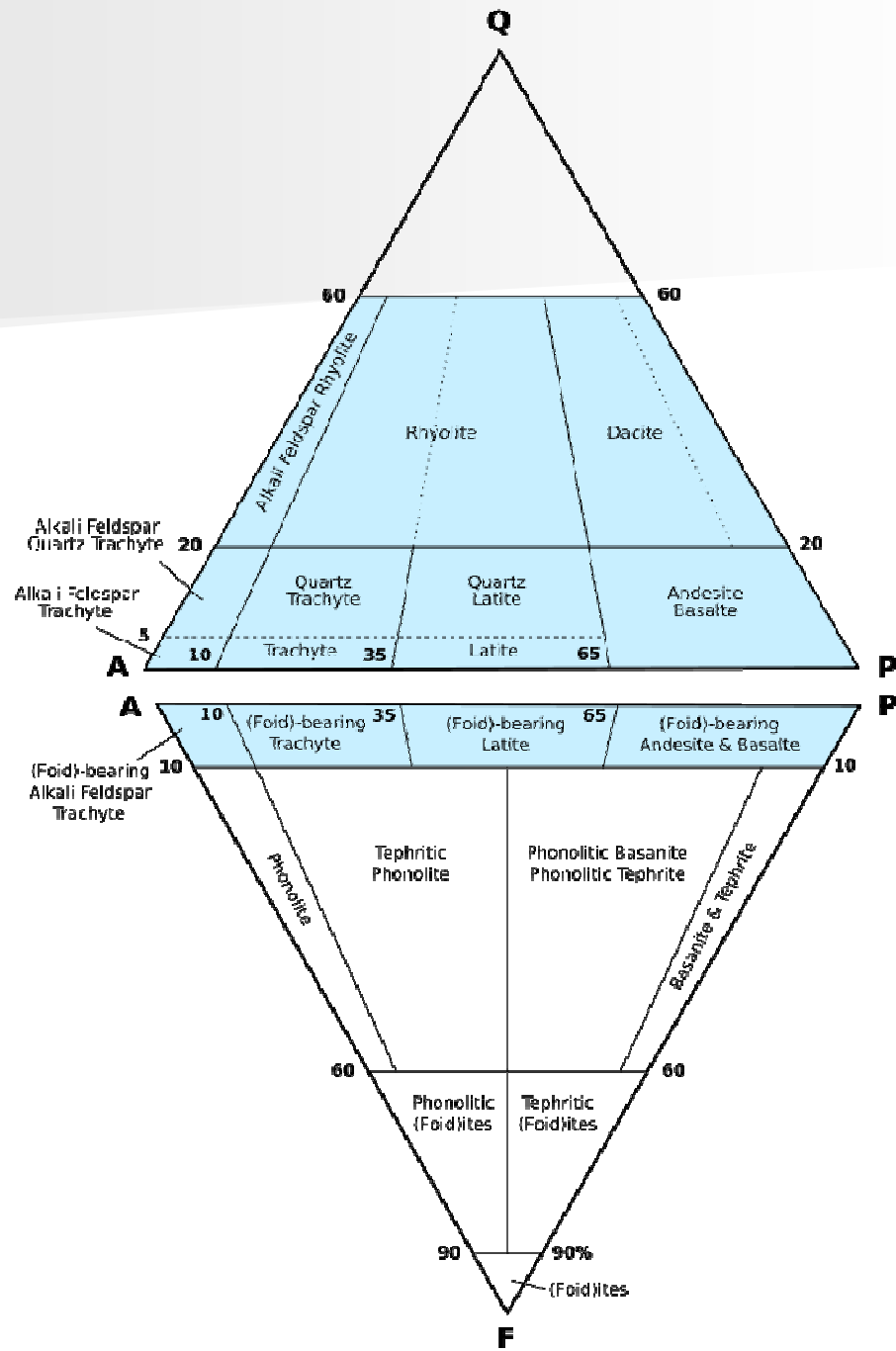

The Streckeisen general classification of plutonic rocks, with M - mafic minerals <90. (An = anorthite, Ab = albite)
Modified after Murray (1981) after Streckeisen (1974). Ian West & Tonya West (c) 2006.

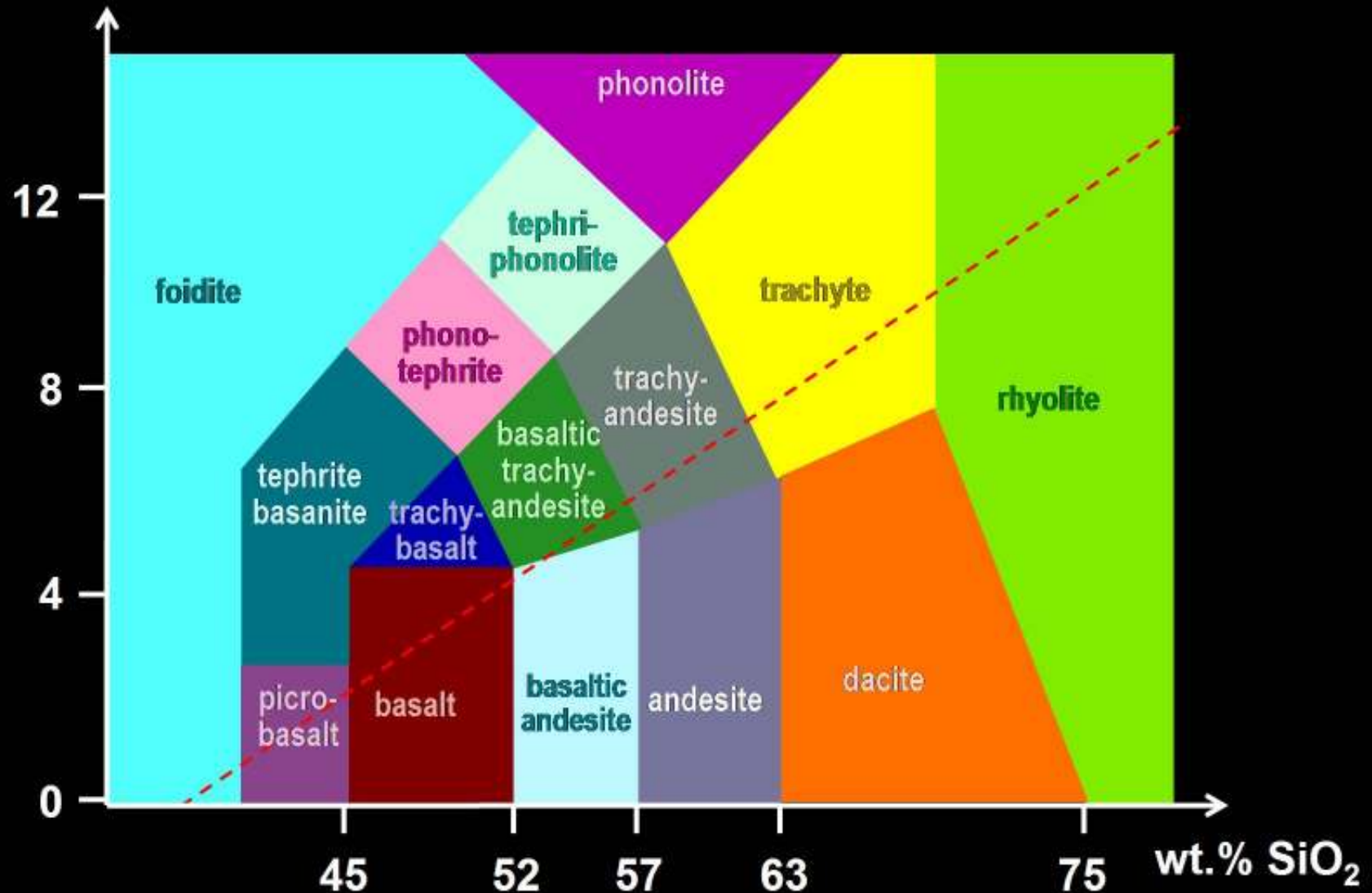
PORTION OF IUGS CLASSIFICATION OF ULTRAMAFIC ROCKS
(after Streckeisen, 1976)

TAS diagram for volcanic igneous rocks

wt.% (Na₂O+K₂O)

KRISTALIZACIJA MAGME

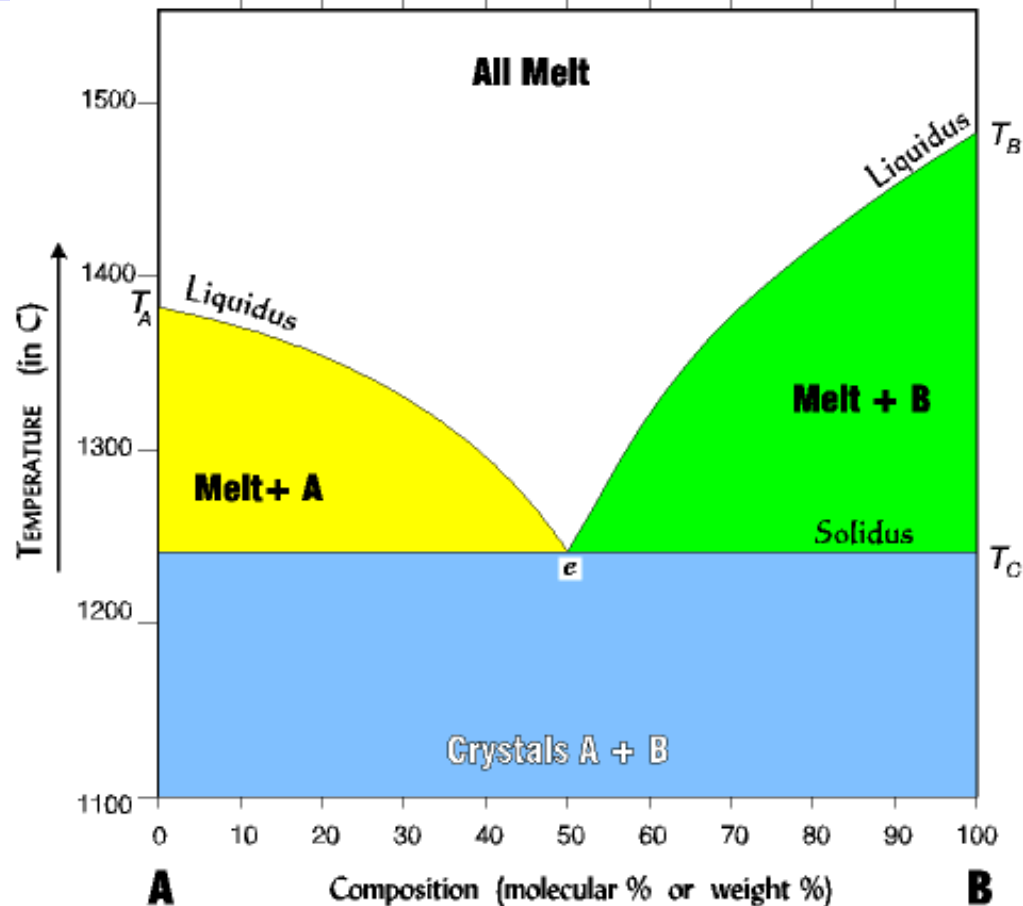
Prve raziskave:

minerali magmatskih kamnin se talijo pri 1000-1800°C

magmatske kamnine se popolnoma stalijo pri 800-1200°C

Fazni diagram:

temeljno orodje prikaza kristalizacije in taljenja

Ravnovesje:

stanje geološkega sistema, v katerem ni nobenega faktorja, ki bi povzročil spremembe
(T, p, deleži mineralov in taline so konstantni)

Zaprt sistem:

z okolico se izmenjujeta toplotna in mehanska energija,
NE pa tudi masa

Odprt sistem:

energija IN masa sta izmenljivi z okolico

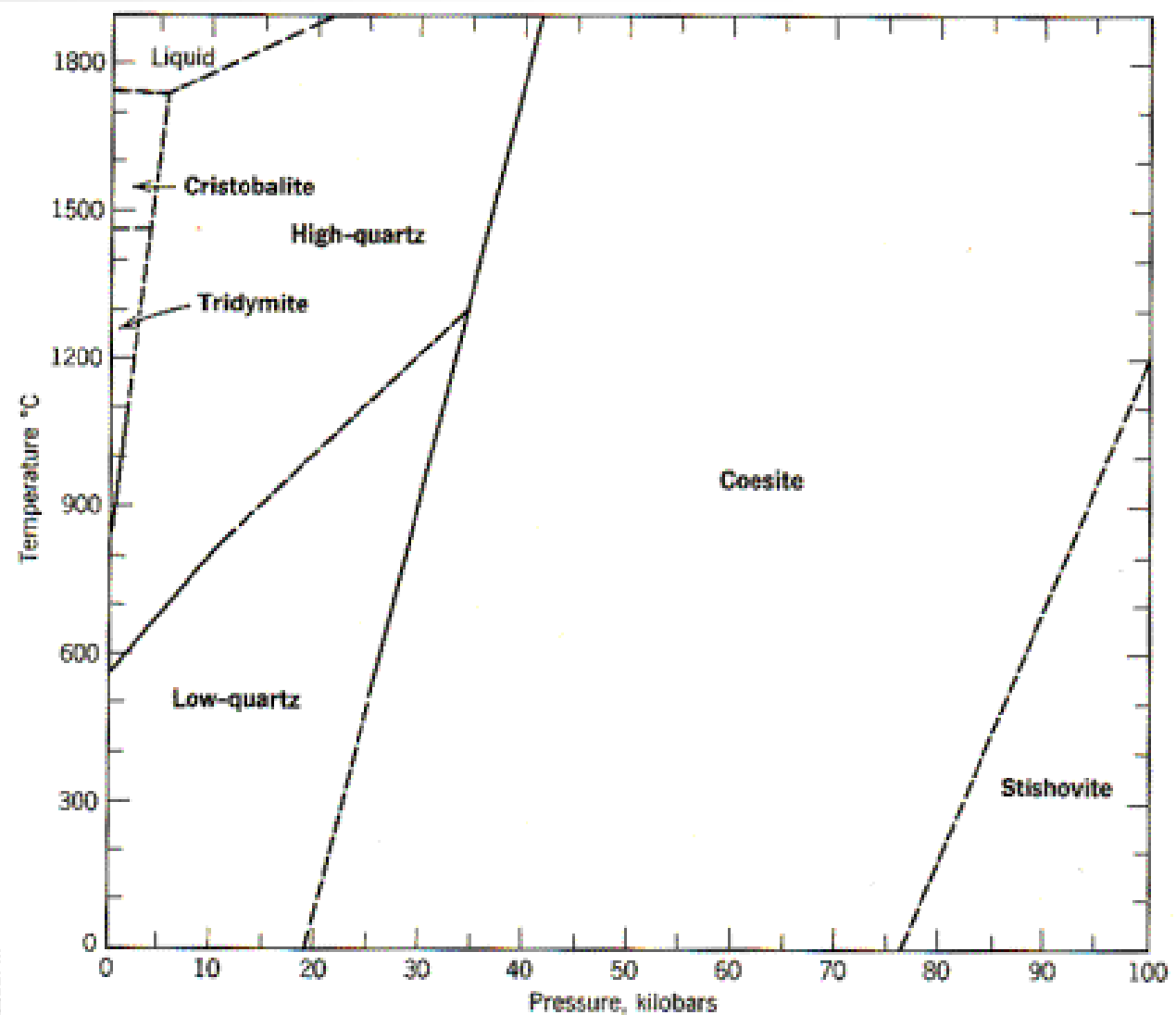
Masna bilanca:

koncept ohranjanja konstantne celotne sestave pri kemijskih
in fizikalnih procesih v kamninah

Faza:

homogen, fizično ločljiv del sistema

Komponente:

minimalno število kemijskih spojin
potrebnih za opis vseh faz v sistemu

V sistemu ne more biti več komponent kot je faz.

Fazno pravilo:

**koncept ohranjanja konstantne celotne sestave pri kemijskih
in fizikalnih procesih v kamninah**

FAZNE TRANSFORMACIJE

Definicija faze

Faza je homogeno stanje snovi, fizično ločljivo od ostalih faz v sistemu.

Stabilnost je lastnost faze, da se ne spreminja. Če faza lahko obstane nespremenjena preko določenega območja temperatur in tlakov, pravimo da je v tem območju stabilna. Izven tega območja pa določena faza preide v drugo fazo (ali faze), stabilne pri novih pogojih.

Faza je **metastabilna**, kadar lahko obstaja več sto, tisoč ali milijonov let pri pogojih pri katerih sicer ni stabilna in v tem času počasi prehaja v stabilno fazo (faze). Steklo je metastabilni material.

Parni tlak imenujemo tlak, ki ga ustvarja tekočina ali trdna snov v zaprti inertni posodi. Molekule snovi uhajajo z njenega površja in zapolnijo preostanek prostora v posodi. V ravnovesnem sistemu je število molekul, ki se ločijo od površine enako številu molekul, ki se vanjo vključijo iz pare.

Kadar ima snov dva ali več polimorfov je stabilen tisti, katerega parni tlak je pri danih pogojih najnižji.

Fazno pravilo

Sistem predstavljajo atomi, ioni ali molekule izolirani od okolice.

Komponente predstavljajo elementi ali spojine, ki definirajo eno ali več faz v sistemu.

Sistem led-voda-para je enokomponentni.

Za faze ki so v ravnovesju velja fazno pravilo (J.W.Gibbs):

(p-število faz, c-število komponent, f-stopnja prostosti)

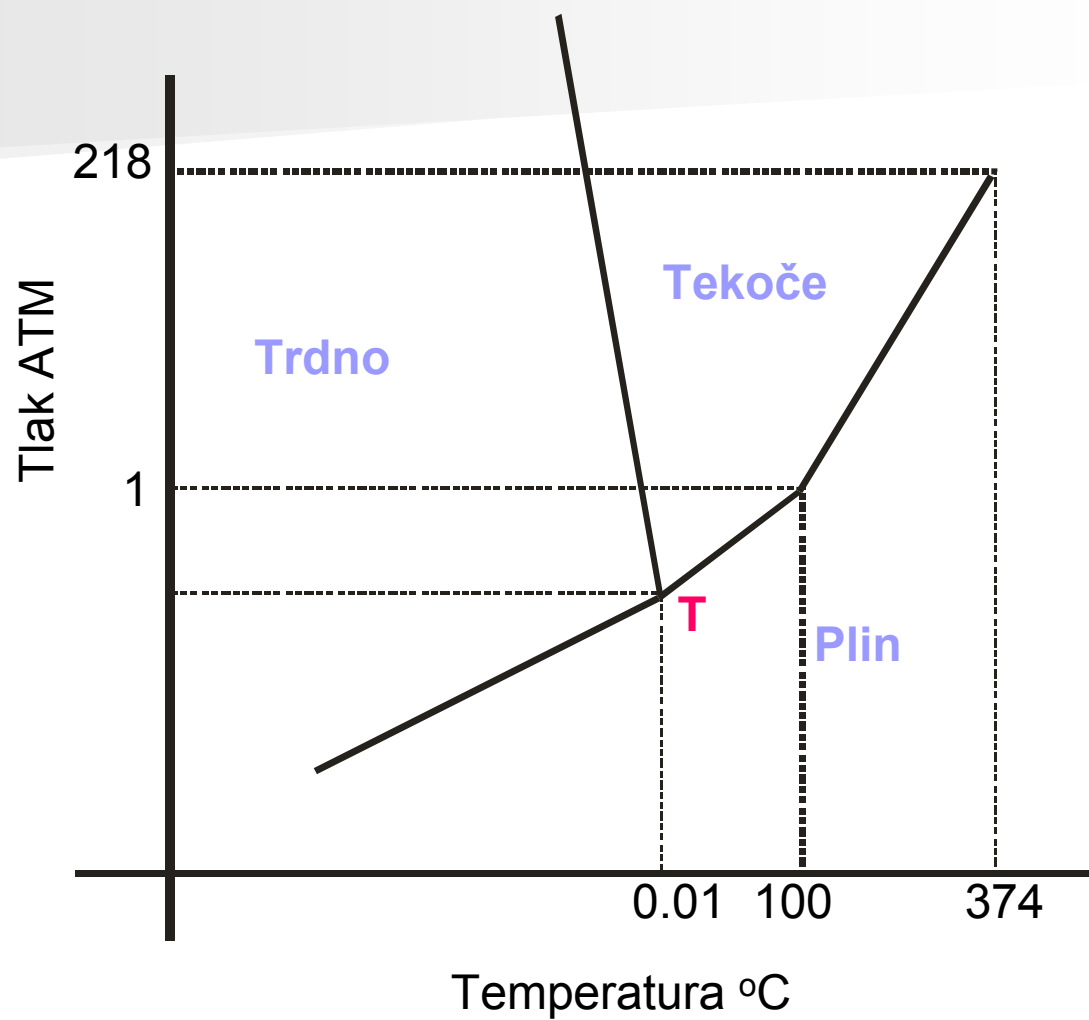
$$p + f = c + 2$$

Stopnja prostosti f predstavlja število prostorskih pogojev (P, T) ki jih lahko neodvisno spreminjamo ne da bi povzročili spremembo faz ali komponent v sistemu.

Enokomponentni sistemi

Shematični diagram sistema H₂O

$$p + f = 3$$

Dvokomponentni (binarni) sistemi

dvokomponentnih sistemih dve komponenti sami ali v določenih razmerjih sestavljata katerokoli fazo obstojno v sistemu. V sestavi plinaste in tekoče faze sta komponenti lahko v poljubnem razmerju.

Pri trdnih fazah pa ločimo naslednje možnosti:

- 1) ni trdne faze ki bi jo gradili obe komponenti (evtektična kristalizacija)
- 2) obstaja ena faza ki jo gradita obe komponenti z natančno določenim razmerjem (inkongruentno taljenje)
- 3) v trdni fazi je lahko razmerje komponent poljubno (trdna raztopina)

Evtektična kristalizacija

V sistemu $\text{CaMgSi}_2\text{O}_6$ - $\text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8$ tekoča faza lahko vsebuje obe komponenti v neomejenem razmerju.

V trdnem sta mogoči le čista $\text{CaMgSi}_2\text{O}_6$ (diopsid) ali $\text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8$ (anortit).

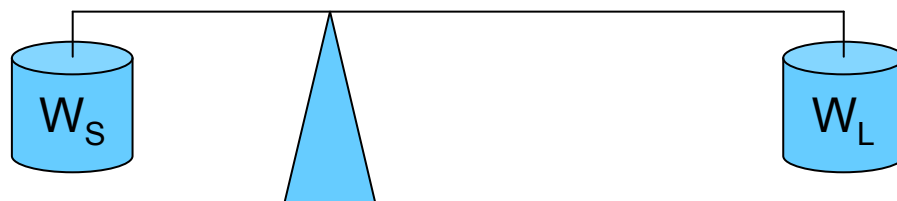
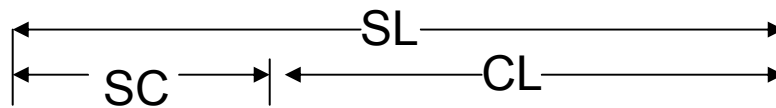
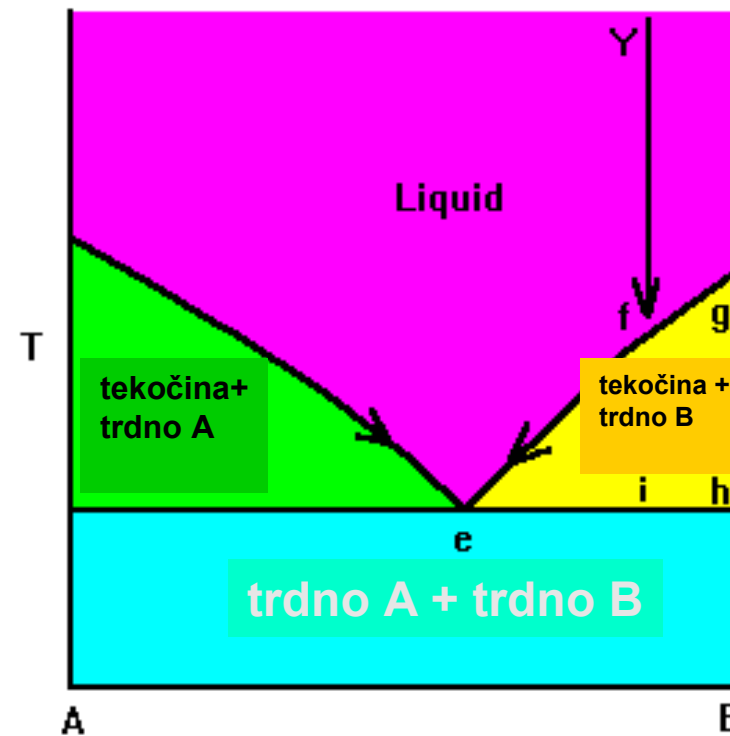
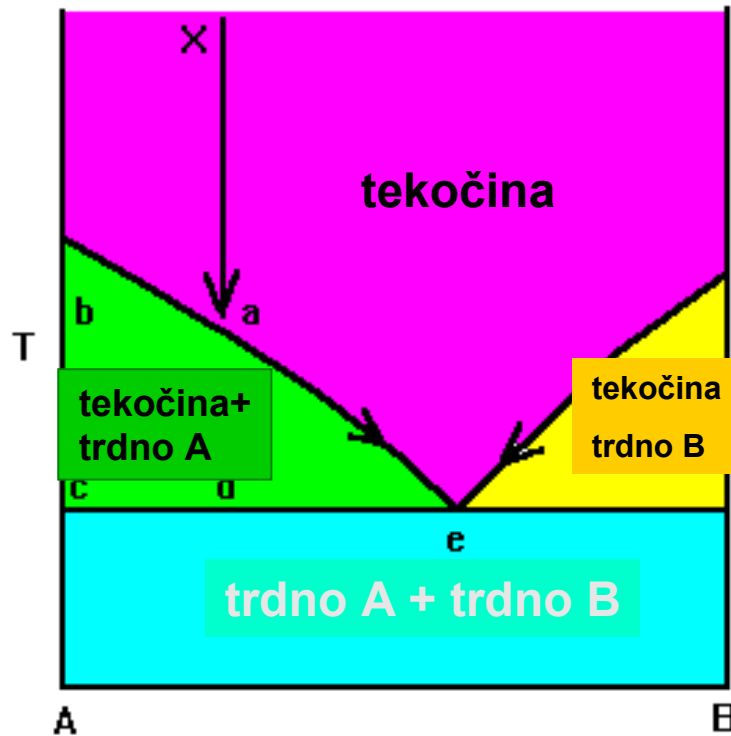
T,X diagram = fazni diagram

isopleta - črta, ki označuje enako sestavo

izoterma - črta konstantne temperature

EVTEKTIČNA KRISTALIZACIJA

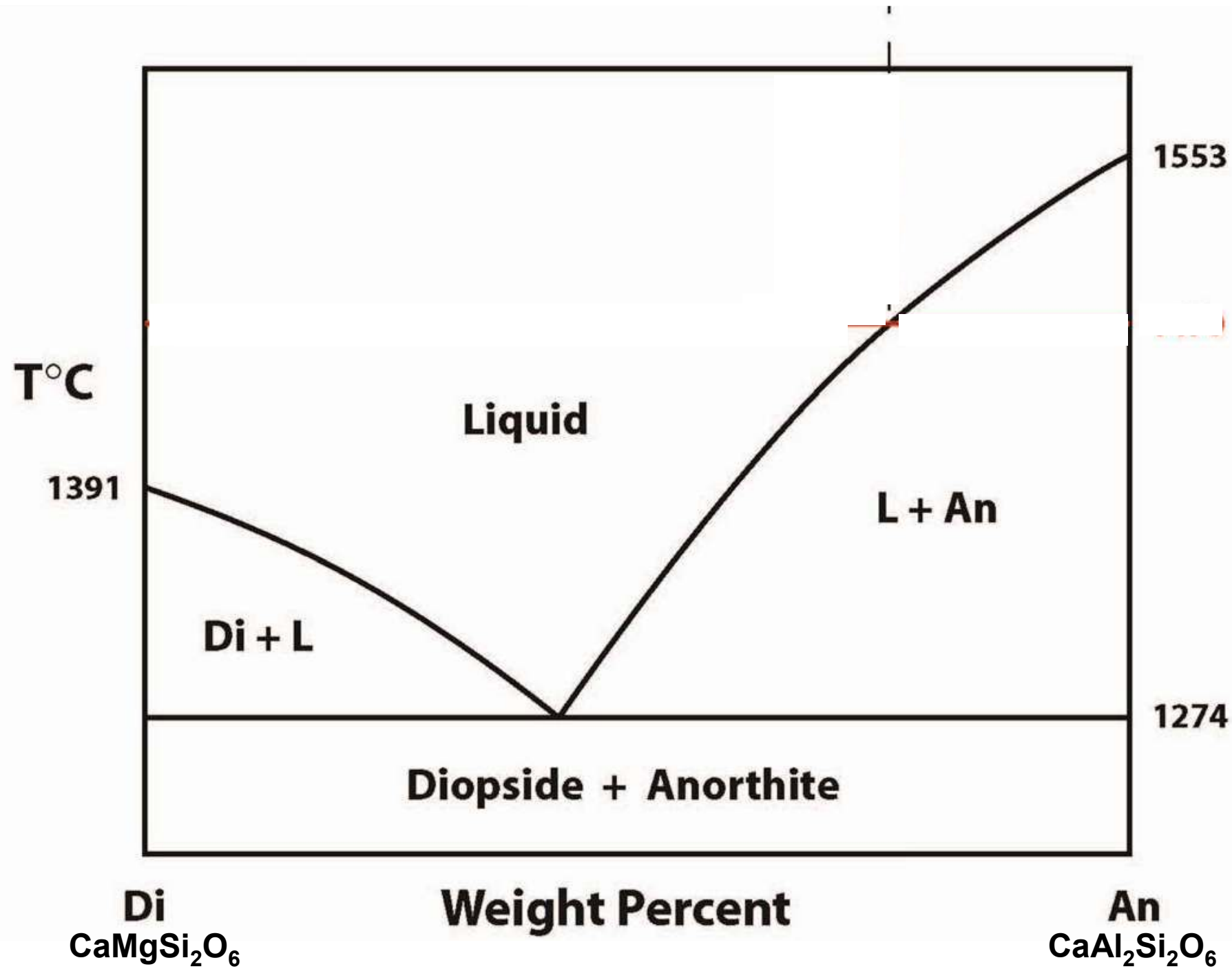
Evtektična kristalizacija = simultana kristalizacija dveh snovi v enakem razmerju kot ga je vsebovala talina.

utežni odstotek trdne snovi =
 $(CL/SL) \times 100$ odstotkov

utežni odstotek tekočine =
 $(SC/SL) \times 100$ odstotkov

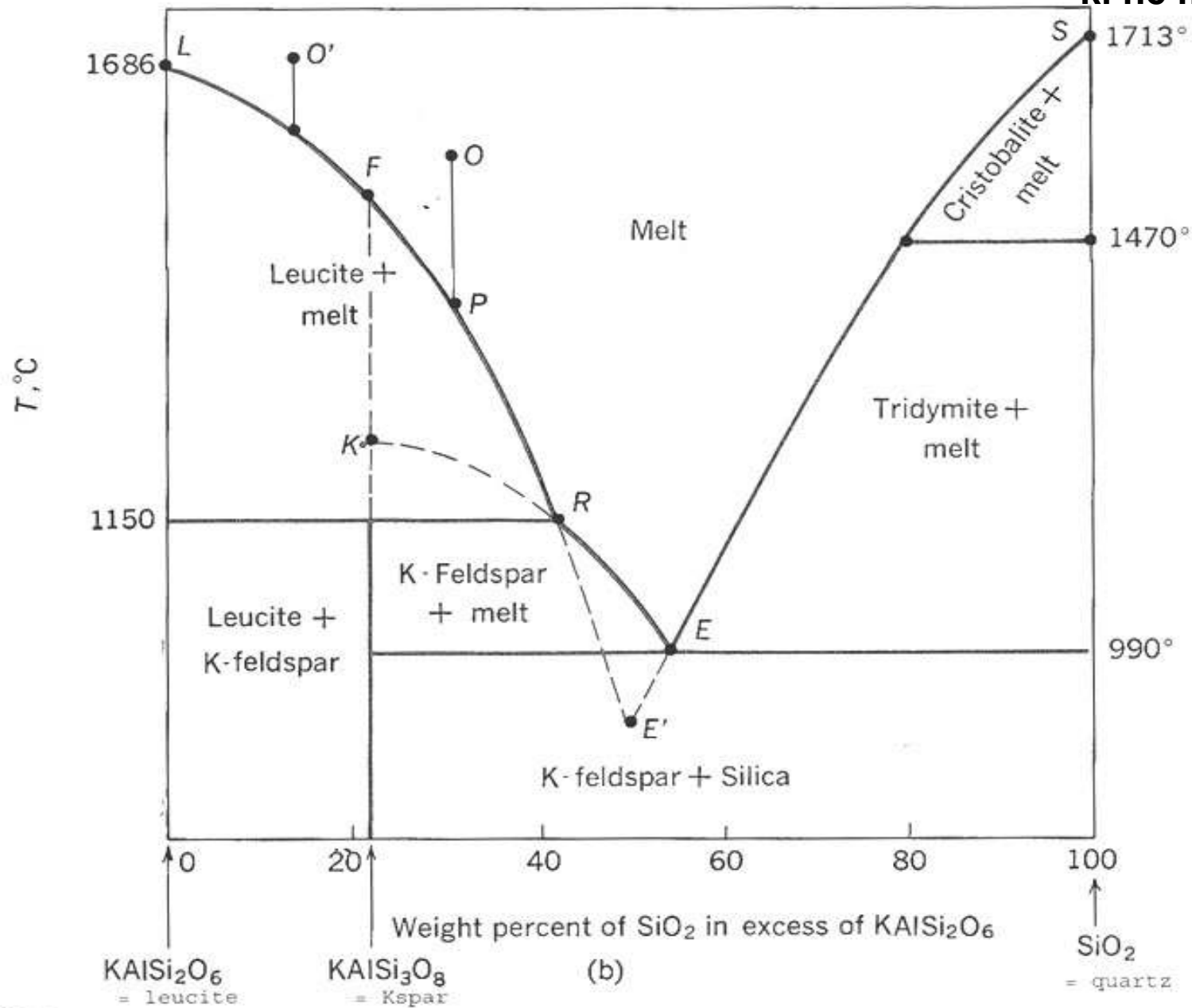
e - evtektična točka,
evtektična temperatura, evtektična talina

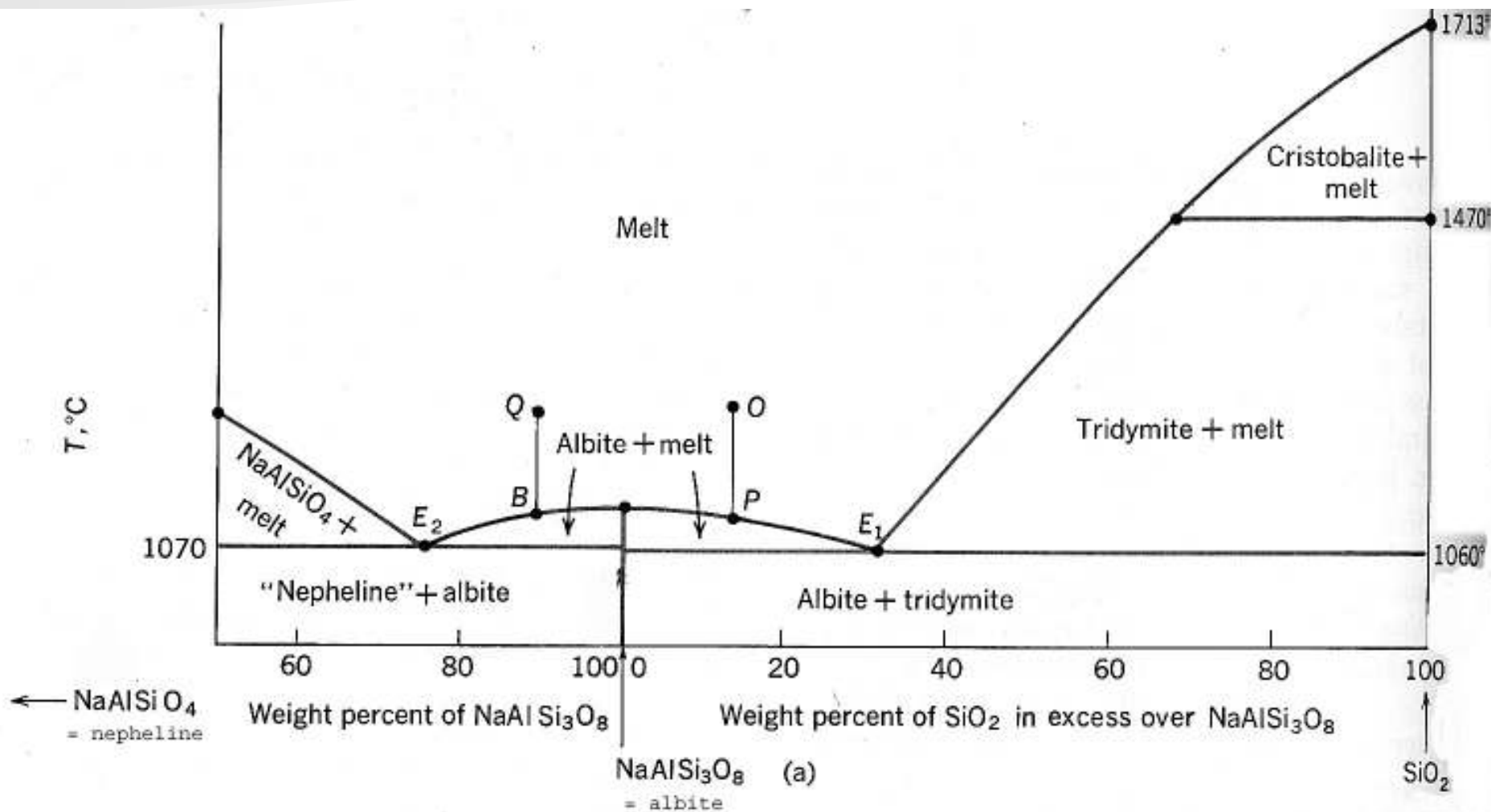

Inkompatibilnost in inkongruentno taljenje

Inkompatibilni sta dve kristalni snovi,
ki ne moreta obstajati
skupaj
(nista stabilni).

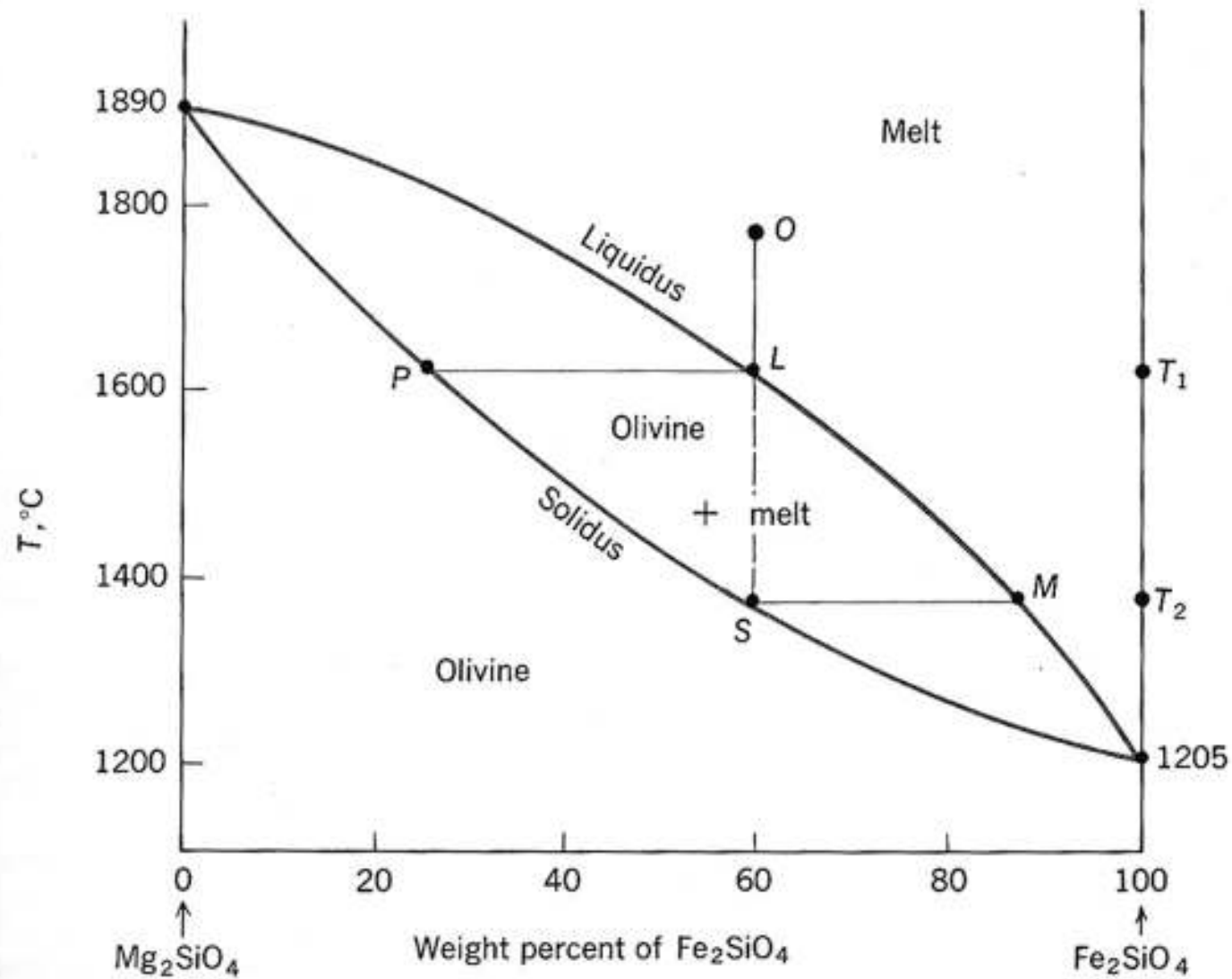

Inkongruentno taljenje dva evteksična diagrama

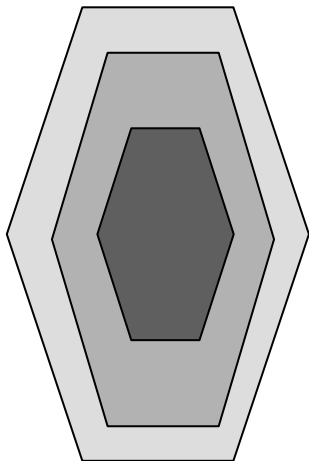
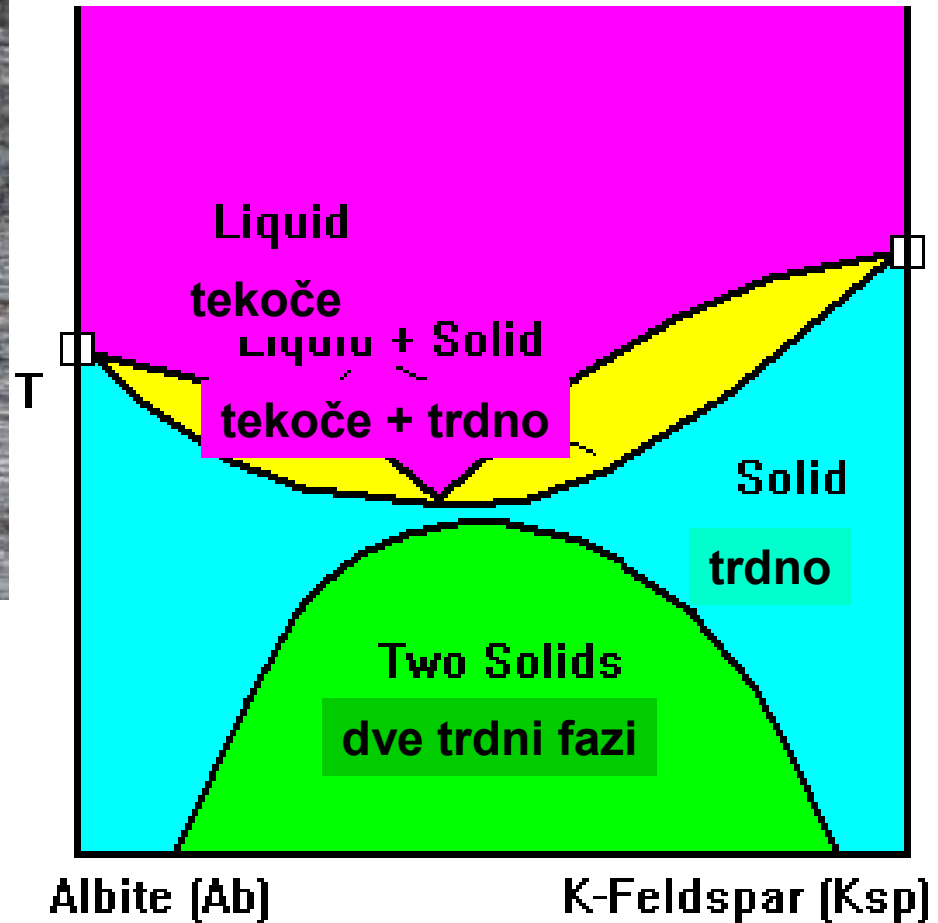
Kristalizacija trdne raztopine

V nekaterih sistemih je možna popolna trdna raztopina med dvema skrajnima fazama. Primer je sistem Mg_2SiO_4 - Fe_2SiO_4 .

Eksolucija - proces razmešanja, ko pri znižanju temperature trdna raztopina ni več obstojna

Conarnost - jedro kristala ustreza visokotemperaturni komponenti, ki proti robu prehaja v nizkotemperaturno